

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 94(470):327.2:141.82

DOI 10.69550/3041-1467.9.357781

Микола ДОРОШКО

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного регіоназнавства Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Юрія Ілленка, 36/1, м. Київ, Україна індекс 04119 (doroshkoms@knu.ua)

ORCID: 0000-0003-0173-9416

Researcher ID: HKN-3968-2023

Олександр АЛЕКСЕЙЧЕНКО

кандидат політичних наук, докторант Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Юрія Ілленка, 36/1, Київ, поштовий індекс 04119, Україна (alexeychenko@gmail.com)

ORCID: 0000-0002-2325-1289

Mykola DOROSKO

PhD hab. (History), Professor, Head of Department of International Regional Studies, Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Yurii Illenko Street, 36/1, Kyiv, postal code 04119, Ukraine (doroshkoms@knu.ua)

Oleksandr ALEKSEYCHENKO

PhD (Political Science), Postdoctoral Researcher at the Educational and Scientific Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Yurii Illenko Street, 36/1, Kyiv, postal code 04119, Ukraine (alexeychenko@gmail.com)

Бібліографічний опис статті: Дорошко М., Алексєйченко О. (2026). Занепад Росії: історико-політичне підґрунтя. *Axis Europae, Special Issue 2*, 33–44. doi: 10.69550/3041-1467.9.357781

Bibliographic Description of the Article: Doroshko, M., & Aliexsiejchenko, O. (2026). Zaneпад Rosii: istoryko-politychne pidgruntia [The decline of Russia: historical and political background]. *Axis Europae, Special Issue 2*, 33–44. doi: 10.69550/3041-1467.9.357781 [in Ukrainian].

ЗАНЕПАД РОСІЇ: ІСТОРИКО-ПОЛІТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Анотація. Мета дослідження – на підставі ґрунтового опрацювання літератури щодо обставин розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, новітніх публікацій про перспективи дезінтеграції Російської Федерації в умовах війни з

Україною, обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок сучасної політики Москви щодо колишніх союзних республік з перспективами занепаду Росії як імперського утворення. **Методологія дослідження** заснована на принципах історизму, системності, авторської об'єктивності, використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-історичних (історико-генетичний, історико-типологічний, історико-системний) методів. Важливим для досягнення основних наукових результатів статті стало використання методів історичних аналогій і політичного прогнозування. **Наукова новизна** статті полягає в обґрунтуванні висновку про спільність головних причин розпаду Російської імперії у 1917 р. і Радянського Союзу у 1991 р. Крах обох російських імперських утворень стався в результаті поєднання комплексу історико-політичних і соціально-економічних чинників, вирішальним з яких стали поразки російської і радянської імперій у війнах. Автори дослідження переконані, що стратегія Москви, спрямована на відновлення Радянського Союзу за допомогою силових засобів впливу, сприятиме остаточному занепаду Росії як держави імперського типу. **Висновки.** Отже, аналіз історичної і політологічної літератури сприяв з'ясуванню причин розпаду Російської імперії і СРСР. Головними з них стали експансіонізм і нестримне прагнення Росії до світового панування. Коли російські імперські утворення потрапляли в екстремальні умови, на кшталт Першої світової і «холодної» воєн, вони зазнавали неминучого краху. Вважаємо, що експансіоністська політика Москви на пострадянському просторі, квінтесенцією якої стала російська війна в Україні, сприятиме формуванню комплексу чинників, внутрішніх і міжнародних, що сприятимуть остаточному занепаду російського імперського проєкту.

Ключові слова: імперія, політика, експансіонізм, пострадянський простір, російсько-українська війна, дезінтеграція, занепад

THE DECLINE OF RUSSIA: HISTORICAL AND POLITICAL BACKGROUND

Abstract. *The purpose of the study is to substantiate the cause-and-effect relationship between Moscow's current policy towards the former Soviet republics and the prospects for the decline of Russia as an imperial entity, based on a thorough study of the literature on the circumstances of the collapse of the Russian Empire and the Soviet Union, and the latest publications on the prospects for the disintegration of the Russian Federation in the context of the war with Ukraine. The research methodology is based on the principles of historicism, systematics, authorial objectivity, and the use of general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special historical (historical-genetic, historical-typological, historical-systemic) methods. The use of methods of historical analogies and political forecasting was important for achieving the main scientific results of the article. The scientific novelty of the article lies in substantiating the conclusion about the commonality of the main reasons for the collapse of the Russian Empire in 1917 and the Soviet Union in 1991. The collapse of both Russian imperial formations occurred as a result of a combination of a complex of historical, political and socio-economic factors, the decisive of which were the defeats of the Russian and Soviet empires in wars. The authors of the study are convinced that Moscow's strategy aimed at restoring the Soviet Union by means of force will contribute to the final decline of Russia as an imperial-type state. Conclusions. Thus, the analysis of historical and political science literature contributed to the clarification of the reasons for the collapse of the Russian Empire and the USSR. The main ones were expansionism and Russia's unbridled desire for world domination. When Russian imperial formations found themselves in extreme*

conditions, such as the First World War and the “cold” wars, they inevitably collapsed. We believe that Moscow’s expansionist policy in the post-Soviet space, the quintessence of which was the Russian war in Ukraine, will contribute to the formation of a complex of factors, both domestic and international, that will contribute to the final decline of the Russian imperial project.

Keywords: *empire, politics, expansionism, post-Soviet space, Russian-Ukrainian war, disintegration, decline.*

Постановка проблеми. Збройна агресія Російської Федерації проти Грузії і України актуалізувала питання щодо майбутнього російського імперського проекту. Він не відійшов в минуле разом з розпадом Радянського Союзу, а прагне продемонструвати спроможність до відродження, незважаючи на аксіоматичне твердження, що усі імперії минулого зазнали краху. Відтак, існує нагальна потреба в ґрунтовному науковому опрацюванні причин і наслідків розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, з тим щоби остаточний занепад Росії як імперського утворення не застав світ міжнародної політики зненацька, як це було у 1917 – 1918 і 1991 роках. Спробуємо й ми долучитись до засвоєння уроків дезінтеграції двох російських імперських утворень, здійснивши аналіз публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів. Звернути свій погляд до причин занепаду імперій варто бодай тому, що напередодні тих знаменних історичних подій ніщо не вішувало краху російської імперської державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розпаду Російської імперії і Радянського Союзу доволі ґрунтовно проаналізована у працях таких авторитетних дослідників історії імперій як Д. Даллін (Dallin, 1951), О. Мотиль (Мотиль, 2009), авторів колективних монографій за редакцією Р. Конквеста (The Last Empire: Nationality and the Soviet Future, 1986) і Т. Гунчака (Гунчак, 2010) та ін. Важливе значення для розуміння суті російської імперської політики на пострадянському просторі мають праці, присвячені російській агресії проти України у 2014 – 2022 рр., яка багатьма дослідниками характеризується в категоріях гібридної війни (Горбулін, 2014; Магда, 2015; ван Херпен, 2015; Фельштинський, Станчев, 2015); Головченко, Дорошко, 2016). Чинник історичної пам’яті і російські постколоніальні практики у ставленні Москви до суверенних держав на терені колишнього СРСР аналізують С. Плохій (Плохій, 2023); В. Ільницький і В. Тельвак (Ilnytskyi, Telvak, 2024); В. Масненко і В. Тельвак (Masnenko, Telvak, 2025).

Останнім часом з’являється все більше публікацій, здебільшого авторства політичних аналітиків, в яких моделюється майбутній розпад РФ. Зазвичай їх автори намагаються провести паралель з розпадом СРСР, віддаючи перевагу або зовнішнім чинникам, на кшталт воєнної поразки Кремля в Афганістані, або апелюють до краху радянської економічної моделі, спричиненої виснажливою гонкою озброєнь. Й лише в окремих працях вирішальним у розпаді колишніх Російської імперії і Радянського Союзу, і в майбутній дезінтеграції РФ вбачається етнічний чинник (Шпорлюк, 2013; Бугайський, 2024; Зеленько, 2024). Це свідчить радше про скепсис дослідницької спільноти до потенційних можливостей поневолених Росією народів створити суверенні держави, або про недооцінку етнічного чинника, який став важливим рушієм розпаду Російської імперії і Радянського Союзу.

Отже, аналіз праць щодо причин розпаду Російської імперії в 1917 – 1918 рр. і колапсу Радянського Союзу в 1991 р. показав, що попри крах обох російських імперських утворень у ХХ столітті, влада РФ, користаючись фактичним самоусуненням

Заходу від проблем більшості пострадянських держав, проводить політику, метою якої є відновлення СРСР. Основним інструментом цієї політики є війни, за допомогою яких Росія намагається повернути під свій контроль пострадянські, а згодом – країни Центрально-Східної Європи. На заваді російському політичному ревізійонізму, на думку більшості авторів досліджень з російської тематики, може стати поразка Москви у війні з Україною, прискорити яку здатні скоординована політика економічних санкцій щодо держави-агресора і військова допомога країн Заходу Силам оборони України.

Мета дослідження – на підставі ґрунтовного опрацювання літератури щодо обставин розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, новітніх публікацій про перспективи дезінтеграції Російської Федерації в умовах війни з Україною, обґрунтувати причинно-наслідковий зв'язок сучасної політики Москви щодо колишніх союзних республік з перспективами Росії як імперського утворення.

Виклад основного матеріалу. Погляд в час, що передував розпаду СРСР, не змушує нас бути аж надто оптимістичними в пошуку досліджень, в яких прогнозувався колапс Радянського Союзу. Й це наводить на думку, що в часи існування СРСР не багато дослідників бралось не те щоби спрогнозувати швидкий розпад «імперії зла», але й окреслити ймовірні причини можливого її краху. Ба більше, коли дослідниця радянської імперії Елен Карер д'Енкос висловила припущення, що «питання національностей» було ахіллесовою п'ятою Советського Союзу і що його політичну систему слушно було би схарактеризувати як імперію» (Helene Carrere d'Encausse, 1979), його було розцінено як провокативне (Мотиль, 2009, с. 18), тому що до неї мало хто з науковців характеризував СРСР як державу імперського типу, а росіян – імперською нацією (Dallin, 1951; Conquest, 1986).

З-поміж праць відомих російських авторів насамперед слід звернутись до спадщини Нобелівського лауреата Олександра Солженіцина, який в опублікованому у вересні 1990 року есеї «Як нам облаштувати Росію» передбачав розпад Радянського Союзу (Солженицын, 1990). Прогнозуючи розпад СРСР, Солженіцин уявляв його наступницю, яку він називав «Руссю», «Росією» або «Російським Союзом», державою, до складу якої мають увійти Росія, Україна й Білорусь. Письменник цілком закономірно вважав, що Росія не має «сил на імперію», та й не потрібна росіянам імперія, яка лише «прискорює нашу загибель», писав Солженіцин (Солженицын, 1990, с. 5–6). Виступивши проти нової імперії, він, водночас, відмовив українцям і білорусам у праві на самовизначення аж до створення самостійної держави. Відмовив на тій підставі, що українці й білоруси, на його думку, давно вже «усвідомлювали себе росіянами», а особливо, коли «боролись проти колонізації й окатоличення» (Солженицын, 1990, с. 7), перебуваючи під владою Речі Посполитої в XVI – XVIII ст.

Уважне прочитання есею Солженіцина розвіює сумнівів тому, чиї псевдоісторичні наративи ретранслює наразі на увесь світ В. Путін, оминаючи ключовий висновок письменника про імперію, яка є, на його думку, «непосильним тягарем для Росії» (Солженицын, 1990, с. 4). Не є тотожними погляди Солженіцина і Путіна і в оцінці Радянського Союзу: якщо перший передбачив неминучий розпад СРСР, висловивши побажання, щоб «розкол пройшов без зайвих страждань людських» (Солженицын, 1990, с. 4), то для останнього розпад СРСР став «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття» (Путін розповів про завдання Росії і найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття, 2005). Відновити СРСР в кордонах 1991 року, – таку геостратегічну мету поставив перед собою Путін після приходу до влади в Росії.

Відомо, що альтернативою імперії є національна держава, якою Росія ніколи не була. Шанс на створення російської національної держави з'явився після розпаду Російської імперії у 1917 – 1918 роках, але він був перекреслений більшовицьким проектом побудови нової імперії з безнаціональною назвою Радянський Союз. За фасадом проголошеного у грудні 1922 р. СРСР російські більшовики приховали намір збудувати нове імперське утворення, ядром якого став російський народ. Відтак, вважає відомий український історик Роман Шпорлюк, Росія понад 100 років тому не спромоглася «трансформувати царську імперію в ліберальну, демократичну російську національну державу» (Шпорлюк, 2013, с. 173).

Жодного іншого досвіду, окрім імперського, як показує навіть побіжний погляд на московсько-російську історію, у нащадків імперій Чингізхана і Романових не було. Звільнившись в кінці XV ст. з-під опіки Золотої Орди, московські князі заходились вибудовувати власну імперію, за зразком монгольської, й досягли в цьому неабияких успіхів. За понад чотири століття, з кінця XV – до початку XX ст., територія колишнього московського улусу Золотої Орди зростає з 39 тис. кв. км до 22 млн 423 тис. кв. км.

Тому не дивно, що не лише російська більшовицька партія після перемоги в громадянській війні 1917 – 1919 рр., але й кадрова верхівка створеного нею тоталітарного режиму – колишня комуністична номенклатура і спадкоємці радянських чекістів не стали після розпаду СРСР будувати російську національну державу, а взялись за реставрацію Радянського Союзу. Вони, як пише Р. Шпорлюк, дійшли висновку, що «після банкрутства марксизму-ленінізму єдиним альтернативним джерелом легітимності є імперія, незалежно від того, якою архаїчною вона може бути» (Шпорлюк, 2000). Висновуючи це, Шпорлюк апелює до думки авторитетного французького філософа Алена Безансона, висловленої тим у 1986 р.: «Оскільки магія ідеології вже не діє, залишається лише одне магічне джерело – імперська чи колоніальна легітимність російського народу у світі, який зараз є суцільно деколонізованим» (*The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, 1986, p. 11).

Чи мав рацію Безансон? Чи справді росіяни нездатні бути нічим іншим, ніж імперською нацією, запитує Шпорлюк? Перемога більшовиків над політичними опонентами в 1917 – 1919 рр. зупинила зрушення, які були проявом природного розпаду Російської імперії на велику кількість незалежних держав, – процес, який розпочався з Лютневої революції 1917 р. Як ми бачимо сьогодні, ця перемога також стала на перешкоді еволюції Росії в «нормальну» державу та націю (*The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*, 1986, p. 12–23).

Спроба більшовиків перетворити клас на ключовий елемент суспільного устрою (замість нації), а класову солідарність – на основу нової легітимності та ідентичності, не вдалася. Натомість у межах комуністичної фразеології було реставровано імперську модель, в якій російська нація піднеслась на рівень «старшого брата», залишаючись при цьому об'єктом маніпуляцій Сталіна та його системи (Шпорлюк, 2000).

Створення комуністичних режимів в Азії та Східній Європі після Другої світової війни призвело до такого розширення влади та впливу радянської держави, якого не можна було собі уявити за часів царизму. Однак і після створення «соціалістичного табору» Росія залишалася і символічною і реальною основою Радянського Союзу. Саме після 1945 р. ідея першорядності Росії стала домінуючою в ідеологічних побудовах, культурі, науці тощо – спочатку в Радянському Союзі, згодом – у Центральній та Східній Європі, зазначає Р. Шпорлюк (Шпорлюк, 2000). З погляду внутрішньої політики анексія прибалтійських держав, Західної Білорусії та Західної України зумовила подальше

ускладнення вже наявної національної проблеми – це проявилось в епоху гласності. Поширення комунізму поза межі СРСР і територіальна експансія радянської держави у свою чергу стали на перешкоді росіянам в їхніх пошуках власного національного самоусвідомлення – їм доводилося розв'язувати проблеми імперії, структура якої значно ускладнилась: вона складалася тепер як із «внутрішніх», так і з «зовнішніх» компонентів (Шпорлюк, 2000).

Тож чи був СРСР імперією? Для відповіді на це питання звернемося до визначення Олександра Мотіля, який вважає імперією за «ієрархічно організовану політичну систему.., в якій центральні еліта і влада домінують над периферійними елітами і спільнотами, діючи як посередники в їхніх важливих взаємодіях і спрямовуючи потоки ресурсів від периферії до центру і знову до периферії» (Мотиль, 2009, с. 19). Якщо ми погоджуємося з визначенням Радянського Союзу як імперії, то сама природа імперій, на думку Мотіля, «стимулює занепад, а занепад своєю чергою, сприяє поступовій втраті території» (Мотиль, 2009, с. 20). Що сталося, наприклад, з попередницею СРСР Російською імперією.

Чому російські більшовики взяли за відновлення імперії, а не спробували створити російську національну державу? Тому що, попри позірну підтримку В. Леніним права націй на самовизначення, ключовою програмною настановою більшовицької партії була реалізація курсу на світову комуністичну революцію, відтак побудову світової пролетарської держави. Тобто держави безнаціональної, чим власне й став Радянський Союз, проголошений у 1922 році. Саме тому влада в РФ, правонаступниці СРСР, не взялася вибудовувати національну російську державу (адже тоді треба було би надати неросійським народам можливість реалізувати їх право на самовизначення!), а розпочала реалізацію звичного для Росії імперського проєкту.

Отже, коли у 1991 р. вибудована зусиллями радянських диктаторів Леніна і Сталіна комуністична імперія розвалилась, але залишилось цілісним її ядро – Російська Федерація, яка привласнила членство колишнього СРСР в міжнародних організаціях і радянський ядерний потенціал, в Кремлі заходились конструювати стару-нову імперію. Про те, що влада в Росії ніколи не забувала про імперську сутність СРСР, промовляють не лише висловлені «демократичною» Росією президента Б. Єльцина територіальні претензії щодо українських Криму і Севастополя, але й визначення пострадянських країн сферою життєвих інтересів РФ в президентському указі від 15 вересня 1995 р.

Квінтесенцією російського імперіалізму на просторі колишнього СРСР стала політика Москви, спрямована на утримання в орбіті її впливу України. Зокрема, для того, щоб завадити інтеграції України до Північноатлантичного альянсу, що передбачає, як неодмінну умову, отримання країною-претендентом на членство в НАТО Плану дій щодо членства (ПДЧ), Путін в квітні 2008 року їде на Бухарестський саміт Альянсу. Там він переконує лідерів Німеччини, Франції, Італії і Греції не голосувати за надання ПДЧ Україні, Грузії і Македонії. Обгрунтовуючи неможливість приєднання до НАТО України Путін вдався до використання псевдоісторичних аргументів. Мовляв, не можна надавати Україні ПДЧ з огляду на те, що «Україна в тому вигляді, в якому вона сьогодні існує... була створена за радянського часу; вона отримала території від Польщі – після Другої світової війни, від Чехословаччини, від Румунії... Від Росії величезні території отримала на сході й на півдні країни. Це складне державне утворення. І якщо ще внести туди натовську проблематику, ...це взагалі може поставити на грань існування самої державності... У нас немає жодного права вето, і бути не може, і ми на це не претендуємо. Але я хочу, щоб усі ми, коли вирішуємо питання подібного роду, розуміли, що і у нас

теж там є свої інтереси. ...Сімнадцять мільйонів росіян на Україні живе... Південь України цілком, там тільки одні росіяни, Крим просто отриманий Україною рішенням політбюро ЦК КПРС. Навіть не проведено було державних процедур із передачі цієї території” (Виступлення Володимира Путіна на самміте НАТО, 2008).

Ця розлога цитата з промови Путіна, що мала переконати лідерів країн НАТО в неможливості майбутнього членства України в Альянсі, демонструє щонайменше довільне трактування кремлівським диктатором історичних фактів і маніпулювання статистичними даними. Так, в Україні, згідно перепису населення 2001 року, мешкала значна кількість росіян, щоправда не 17 мільйонів осіб, як у Путіна, а 8,334 млн або 17,3 % населення (Всеукраїнський перепис населення, 2001). Але саме росіян і «російськомовних», путінська Росія, як показали війни в Грузії і Україні, має намір захищати будь-якими засобами.

Також Путін поставив під сумнів територіальну цілісність України, висунувши їй претензії щодо Кримського півострова, який, як відомо, був переданий Українській РСР зі складу РРФСР згідно указу Президії Верховної Ради СРСР і відповідного Закону СРСР «Про передачу Кримської області із складу РРФСР до складу Української РСР».

Відмова країн-членів НАТО у наданні Україні і Грузії ПДЧ продемонструвала наявність у Росії, що не є членом НАТО, фактичного права вето на прийняття рішень суверенними державами – членами НАТО. Відтак, отримавши перемогу в Бухаресті, Путін, що навесні 2008 р. тимчасово пересів з президентського крісла у прем'єрське, спровокував у серпні 2008 р. збройний конфлікт у підконтрольній Кремлю Південній Осетії – сепаратистському анклаві на території Грузії. Цим самим, російський лідер дав зрозуміти, що Росія готова застосувати силу, коли йдеться про захист територій, що перебувають у сфері інтересів Кремля.

Втім, усвоєму прагненні відродити Радянський Союз, розпадаючого став для Путіна «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття», російський диктатор мав би пам'ятати, що класична формула, згідно якої «усі імперії розпадаються» стосується й Росії. Адже знаючи, що всі імперії тримаються на експансії в чужі землі, Путін має усвідомлювати, що імперський проект «Росія» житиме доти, доки не вичерпаються ресурси для нових завоювань. Позаяк під владою Путіна опинилась «скорочена» версія радянської імперії з площею 17,08 млн кв. км, метою його зовнішньої політики став імперський реванш, що передбачає не лише повернення під владу Кремля колишніх радянських республік, а й забезпечення геополітичного контролю РФ над країнами Центрально-Східної Європи. Адже не випадково путінський «ультиматум» Заходу від 17 грудня 2021 року містив вимогу про повернення НАТО до «кордонів 1997 року».

Але кремлівський диктатор, вочевидь, не дуже добре обізнаний з головними геополітичними критеріями, які є ознаками «великої» держави. За такими показниками як розмір території, сировинних ресурсів і ядерного арсеналу РФ може вважатися впливовою державою, однак цими показниками її «велич» обмежується. Позаяк «великі» держави, якими наразі вважаються США і КНР (з якими Путін хотів би розділити світ на сфери впливу), здатні здійснювати вплив ще й завдяки значному розміру економіки і технологічним перевагам над конкурентами. За цими показниками РФ навіть близько не стоїть до світових лідерів. Це саме стосується і міжнародного впливу Росії, яка в геополітичному сенсі, на думку відомого польського аналітика П. Кульпи, «скотилася на кілька рівнів», позаяк перестала бути суб'єктом переговорів великих потуг, «а стала предметом обговорень між двома основними наддержавами» (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир, 2025).

Втім, усе це не зупиняє Путіна у його маніакальному прагненні реставрації СРСР, що передбачає ревізію Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Не зупинило тому, що у світі великої політики наразі відсутні авторитетні політичні лідери, здатні захистити міжнародний порядок, заснований на правилах. Цим вакуумом наразі й прагне скористатись Путін, розуміючи, що можливостей для російського геополітичного реваншу, здатного на певний час відтермінувати неминучий колапс РФ, стає дедалі менше.

Збройна агресія РФ в Україні означає те, що Путін, який на початку свого правління прагнув сконструювати так звану «ліберальну імперію», в якій колишні радянські республіки, позбавлені економічного і зовнішньополітичного суверенітету, зберегли би формальну незалежність, на кшталт тієї, що її мали країни-учасниці колишнього радянського блоку. Впевнившись, однак, у небажанні українського громадянського суспільства повертатись до становища «молодшого брата» Москви (Майдани 2004 і 2013 – 2014 рр. стали свідченням цього), 24 лютого 2022 р. Путін пішов ва-банк. Цілком ймовірно мають рацію ті експерти, які, знаючи потяг російського диктатора до символічних дат, побачив в російській інтервенції в Україну бажання оформити нову версію радянської імперії до 100-річчя проголошення СРСР. Але не тільки це рухало Путіним. Він був впевнений у двох речах: «беззубості» лідерів західних країн і нездатності українців до спротиву. В обох випадках Путін прорахувався, відтак його війна в Україні стала лише тимчасовою відстрочкою краху режиму кремлівського диктатора і московської недоімперії, що існує лише в його хворобливій уяві.

Важливо, щоби рятувати від остаточного занепаду російський імперський проект знову не взяли дві наддержави сучасності, а особливо США, як це бувало в минулому. Адже «те, що ми бачимо з боку Трампа, – це спроба рятувати Росію, її цілісність, її здатність виживати. У тій самій платформі говорить і Китай. Він оголошує, що не зацікавлений у тому, щоб Росія розвалилася», – застерігає П. Кульпа (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир). Втім, якщо говорити про кошти, необхідні для того, щоб витягти Росію з діри, то їх, на думку польського аналітика, «надаватиме та сторона, яка зацікавлена в існуванні Росії, – а саме Сполучені Штати» (Кульпа: Після перемоги України головне – виграти і мир). Вашингтону, як показує історія розпаду СРСР і початку становлення РФ, є вкрай важливим залишити територіально цілісну Росію, а не її уламки. Чому такої лінії поведінки щодо Росії дотримуються усі американські президенти – від Дж. Буша-старшого до Д. Трампа, тема окремої наукової розвідки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, попри загальне розуміння дослідниками Росії, що головним зовнішнім чинником розпаду обох імперських утворень стали поразки у війнах: Першій світовій і «холодній», російська влада воліє не помічати цієї важливої закономірності. Вочевидь, в Москві переконані в існуванні негласної домовленості лідерів країн СНД щодо особливого статусу РФ на міжнародній арені, як ключовій передумові розпуску СРСР в грудні 1991 р.

Цілком вірогідно, що така усна домовленість існувала, позаяк керівники держав СНД ані публічно, ані на практиці не заперечили провідної ролі Москви у зовнішніх справах. Ознакою лідерства Кремля стало визнання Російської Федерації правонаступницею СРСР у міжнародних організаціях, не закріплене в жодній міждержавній угоді. Навзамін Москва погодилась на визнання міжнародної суб'єктності колишніх радянських республік в межах, дозволених Кремлем. В цій категорії держав опинились 11 колишніх союзних республік, за винятком Естонії, Латвії

і Литви, незалежність яких Державна рада СРСР визнала 6 вересня 1991 року. Це могло означати, що межі суверенітету новопосталих пострадянських державних утворень, як і раніше, визначала Москва і вони не мали суперечити російським геополітичним амбіціям. В Кремлі були переконані, що визнання обмеженого суверенітету нових незалежних держав є достатньою платою за розпад СРСР, що стався у тому числі й через поразку комуністичного Кремля у «холодній» війні.

Також в Москві не приховували наміру щодо нового об'єднання пострадянських країн під російською зверхністю. Втім, як показала практика відносин країн СНД, усі вони, за винятком Білорусі (з 1994 р.), розглядали Співдружність як інструмент «цивілізованого розлучення», відтак прагнули набути повноцінної міжнародної суб'єктності. Отже, російське прагнення реінтеграції пострадянських країн неминуче входило в суперечність з їх бажанням дезінтеграції, тобто виходу зі сфери впливу Москви. Завадити цьому, як вирішили вже в путінському Кремлі, могла тільки сила. Війна, що її спровокувала Росія проти Грузії у серпні 2008 р., й наступний прихід до влади у цій країні прокремлівської політичної сили «Грузинська мрія», створили ілюзію спроможності Москви щодо утримання країн СНД у геополітичному полі свого впливу. Проте нездатність здобути перемогу у війні з Україною, що триває з 2014 року, поставила путінську Росію перед дилемою: реставрація Радянського Союзу, чи остаточний занепад?

Здійснивши повномасштабне вторгнення в Україну, Путін не врахував уроків розпаду Російської імперії і Радянського Союзу, зокрема впливу зовнішніх чинників, вирішальним з-поміж яких стали військові поразки обох російських імперських утворень. Розпочинаючи повномасштабну війну з Україною Путін прорахувався не лише щодо спроможності українських армії і громадянського суспільства чинити довготривалий опір російській агресії, але й обсягів та тривалості надання Україні допомоги країнами Заходу. «Переможний марш» російської армії, що мав стати своєрідним «бліцкригом» в Україні, обернувся війною на виснаження людських і економічних ресурсів РФ. Висловимо припущення, що Росія ближча до поразки, аніж до перемоги у війні в Україні. І це навіть попри неприховану допомогу, що її надає Путіну американський президент Трамп у частині сприяння виведення російського диктатора з міжнародної ізоляції Заходу і знятті низки економічних санкцій з країни-агресора РФ.

Ейфорія від підтримки Трампа здатна зіграти з Росією злий жарт. Не відчуваючи, що «загравання» з Путіним є складовою геополітичної стратегії адміністрації Трампа, метою якої є вбити клин у стратегічне партнерство РФ з Китаєм, щоб відірвати Москву від її «старшого брата» Пекіна, Путін збільшує градус війни в Україні, виснажуючи не надто потужну російську економіку. Недалекий той день, коли ЗСУ і економічні санкції змусять Кремль замислитись щодо можливостей продовжувати війну. Якщо цього не станеться, дуже ймовірним є сценарій «безпощадного російського бунту», прогнозувати наслідки якого не береться ніхто.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Бугайський, Я. (2024). *Неспроможна держава. Інструкція з розшматування Росії*. Видання друге. Київ: АРК ЮЕЙ, 480 с.

Всеукраїнський перепис населення 2001. (2001). URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>

Выступление Владимира Путина на саммите НАТО (Бухарест, 4 апреля 2008 года). (2008). URL: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html>

Головченко, В., Дорошко, М. (2016). *Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження*. Київ: Ніка-Центр, 184 с.

Горбулін, В. П. (2014). «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу, *Стратегічні пріоритети*, 4 (33), 5–12.

Зеленько, Г., Лісничук, О., Нагірний, В., Павленко, І., Рябчук, М., Стародуб, А. (2024). *Удавана Росія: імітація величі і могутності*. Ніжин: Видавець Лисенко М. М., 288 с.

Кульна: Після перемоги України головне – виграти і мир. (2025). URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/kylpa-pislia-peremogi-ukrayini-golovne-vigrati-i-mir/>

Магда, Є. В. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват, 304 с.

Мотиль, О. (2009). *Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження*. Пер. з англ. Павла Грицака. Київ: Видавництво «Часопис «Критика»», 199 с.

Плохий, С. (2023). *Російсько-українська війна: повернення історії*. Пер. з англ. М. Ларненка. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 400 с.

Путін розповів про завдання Росії найбільшу геополітичну катастрофу ХХ століття. (2005). *Корреспондент.net*. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/256784-putin-rozproviv-pro-zavdannya-rosiyi-i-najbilshu-geopolitichnu-katastrofu-hh-stolittya>

Гунчак, Т. (Упор.) (2010). *Російський імперіалізм*. Пер. з англ. Тараса Цимбала. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 395 с.

Солженицын, А. И. (1990). Как нам обустроить Россию? Посильные соображения. *Специальное приложение к «Русской мысли»*, 3846, 21 сентября. 44 с.

Фельштинський, Ю., Станчев, М. (2015). *Третя світова: Битва за Україну*. Київ: Наш Формат, 408 с.

Херпен М. Х., ван. (2015). *Війни Путіна. Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого*. Харків: Віват, 304 с.

Шпорлюк, Р. (2000). Імперія та нації (з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі). URL: <http://litopys.org.ua/sporl/sh09.htm>.

Шпорлюк, Р. (2013). *Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 551 с.

Carrere d'Encausse, H. (1979). *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt?* New York: Newsweek Books, 304 p.

Conquest, R. (Ed.). (1986). *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*. Stanford, CA: Hoover Institution Press, 406 p.

Dallin, D. J. (1951). *The New Soviet Empire*. New Haven, Conn.: Yale University Press, 216 p.

Пnytskyi, V., Telvak, V. (2024). Ukraine under the conditions of the second year of existential war in analysts' reflections of the Warsaw Centre for Eastern studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344>

Masenko, V., Telvak, V. (2025). Reinterpreting the theoretical model and methodological tools of 'memory studies' in the context of the Russian-Ukrainian war. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsiyubynskyi State Pedagogical University Series History*, 53, 180–190. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-180-190>

REFERENCES

Bugaysky, Y. (2024). *Nespromozhna derzhava. Instruksiia z rozshmatuvannia Rosii* [Failed State. Instructions for Dismembering Russia]. Second Edition. Kyiv: ARK YU. [in Ukrainian].

Vseukrayins'kyi perepys naseleennya 2001. (2001). [All-Ukrainian Population Census 2001.]. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/> [in Ukrainian].

Vystuplenye Vladymyra Putyna na sammyte NATO (Bukharest, 4 aprelya 2008 hoda). (2008). [Speech by Vladimir Putin at the NATO summit (Bucharest, April 4, 2008)]. URL: <http://www.unian.net/politics/110868-vyistuplenie-vladimira-putina-na-sammite-nato-buharest-4-aprelya-2008-goda.html> [in Russian].

Golovchenko, V., & Doroshko, M. (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoryko-politychne doslidzhennia* [Russia's Hybrid War against Ukraine: A Historical and Political Study]. Kyiv: Nika Center. [in Ukrainian].

Gorbulin, V. P. (2014). «Hibrydna viina» yak kliuchovi instrument rosiiskoi heostrategii revanshu [«Hybrid War» as a Key Instrument of Russia's Revenge Geostrategy]. *Strategic Priorities*, 4 (33), 5–12. [in Ukrainian].

Zelenko, G., Lisnychuk, O., Nahirnyi, V., Pavlenko, I., Ryabchuk, M., & Starodub, A. (2024). Udavana Rosiia: imitatsiia velychi i mohutnosti [Pretending Russia: imitation of greatness and power]. Nizhyn: Publisher Lysenko M. M. [in Ukrainian].

Kul'pa: Pislya peremohy Ukrayiny holovne – vyhraty i myr. (2025). [Kulpa: After the victory of Ukraine, the main thing is victory and peace]. URL: <https://renews.com.ua/ekonomika/kylpa-pislya-peremogi-ykrayini-golovne-vigrati-i-mir/> [in Ukrainian].

Magda, E. V. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty* [Hybrid war: survive and win]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Motyl, O. (2009). *Pidsumky imperii: zanepad, rozpad i vidrodzhennia* [The results of empires: decline, disintegration and revival]. Trans. from English by Pavlo Hrytsak. Kyiv: Publishing house «Criticism Magazine». [in Ukrainian].

Plokhii, S. (2023). *Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii* [The Russian-Ukrainian War: the Return of History]. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia. [in Ukrainian].

Putin rozpoviv pro zavdannya Rosiyyi i naybil'shu heopolitychnu katastrofu XX stolittya. (2005). [Putin spoke about Russia's tasks and the greatest geopolitical catastrophe of the 20th century]. *Korrespondent.net*. URL: <http://ua.korrespondent.net/world/256784-putin-rozpoviv-pro-zavdannya-rosiyyi-i-najbilshu-geopolitichnu-katastrofu-hh-stolittya> [in Ukrainian].

Hunchak, T. (Comp.) (2010). *Rosiiskyi imperializm* [Russian imperialism]. Trans. from English by Taras Tsymbal. Kyiv: Publishing house «Kyiv-Mohyla Academy». [in Ukrainian].

Solzhenitsyn, A. I. (1990). *Kak nam obustroit' Rossiyu? Posil'nyye soobrazheniya* [How Should We Reorganize Russia? Considerations Within Our Possibility]. *Spetsial'noye prilozheniye k «Russkoj mysli», 3846*, 21 sentyabrya. [in Russian].

Felshtynsky, Yu., & Stanchev, M. (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu* [The Third World: The Battle for Ukraine]. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].

Herpen M. Kh., van. (2015). *Viiny Putina. Chechnia, Hruziia, Ukraina: nezasvoieni uroky mynuloho* [Putin's Wars. Chechnya, Georgia, Ukraine: Unlearned Lessons of the Past]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Shporlyuk, R. (2020). *Imperiia ta natsii (z istorychnoho dosvidu Ukrainy, Rosii, Polshchi ta Bilorusi)* [Empire and Nations (from the Historical Experience of Ukraine, Russia, Poland and Belarus)]. URL: <http://litopys.org.ua/sporl/sh09.htm>. [in Ukrainian].

Shporlyuk, R. (2013). *Formuvannia modernykh natsii: Ukraina – Rosiia – Polshcha* [The Formation of Modern Nations: Ukraine – Russia – Poland]. Kyiv: SPIRIT AND LETTER. [in Ukrainian].

Carrere d’Encausse, H. (1979). *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt?* New York: Newsweek Books. [in English].

Conquest, R. (Ed.) (1986). *The Last Empire: Nationality and the Soviet Future*. Stanford, CA: Hoover Institution Press. [in English].

Dallin, D. J. (1951). *The New Soviet Empire*. New Haven, Conn.: Yale University Press. [in English].

Ilnytskyi, V., & Telvak, V. (2024). Ukraine under the conditions of the second year of existential war in analysts’ reflections of the Warsaw Centre for Eastern studies. *East European Historical Bulletin*, 31, 218–237. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.31.306344> [in English].

Masnenko, V., & Telvak, V. (2025). Reinterpreting the theoretical model and methodological tools of ‘memory studies’ in the context of the Russian-Ukrainian war. *Scientific Papers of the Vinnytsia Mykhailo Kotsyiubynskyi State Pedagogical University Series History*, 53, 180–190. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2025-53-180-190> [in English].

*Стаття надійшла до редакції 1 січня 2026 р.
Стаття рекомендована до публікації 19.03.2026.
Стаття опублікована 19.03.2026.*